

УДК 930:342.7

ЗОЛОТАР О.О., кандидат юридичних наук, завідувач науковим сектором
НДІ інформатики і права НАПрН України

ГЕНЕЗА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЩОДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

Анотація. Досліджуються історичні передумови становлення інституту інформаційної безпеки людини.

Ключові слова: інформаційна безпека, права людини, захист інформації, інформаційний вплив.

Summary. The historical preconditions for formation of the Institute of human information security are researched.

Keywords: information security, human rights, protection of information, information influence.

Аннотация. Исследуются исторические предпосылки становления института информационной безопасности человека.

Ключевые слова: информационная безопасность, права человека, защита информации, информационное воздействие.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого технологічного розвитку забезпечення інформаційної безпеки виступає однією з найважливіших гарантій прав людини. В основі таких гарантій лежить дотримання принципів конфіденційності, цілісності та доступності інформації та інформаційних систем. Для забезпечення інформаційної безпеки людини здійснюється вироблення спеціальних правових принципів захисту права на недоторканність приватного життя, а також додаткових механізмів його захисту, пов'язаних з встановленням специфічних вимог у сфері збору та обробки особистої інформації. Проте це не єдина складова інформаційної безпеки людини.

Результати аналізу наукових публікацій. Як вже зазначено, інформаційна безпека людини до цього часу досліджується переважно у складі більш широкої проблематики – інформаційної безпеки, або у зв'язку з питаннями інформаційної безпеки держави і суспільства. Тому окремі питання генези суспільних відносин щодо інформаційної безпеки розглядалися в роботах Петрика В.М., Кузьменка А.М., Остроухова В. В. та ін. – під кутом історії інформаційного протиборства та з огляду на інформаційну безпеку держави, Стоїцького А.Б., Тимошенка О.І., Гуз А.М. – історія захисту інформації, Артамонової Я.С., Лопатіна В.М. – з огляду на трансформацію ідеї інформаційної безпеки під впливом розвитку засобів комунікації, Брижка В.М., Баранова О.А., Пилипчука В.Г., Мельника К.С.– щодо захисту персональних даних та становлення інституту приватності, Грицяк Н.В., Політанського В.С., Тихомирова О.О. – щодо виокремлення та правового закріплення окремих інформаційних прав людини, Арістової І.В., Грачева Г.В., Кормича Б.А., Сулацького Д.В. – щодо формування методологічних підходів до розуміння інформаційної безпеки людини.

Метою статті є виявлення тенденцій, що сформувались історично і мають бути враховані з метою гарантування інформаційної безпеки людини в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж аналізувати історію, слід визначитись, що саме ми розуміємо під інформаційною безпекою людини. Проаналізовані доктринальні

праці щодо розуміння інформаційної безпеки людини дозволили окреслити два основні підходи¹, базуючись на яких сформульовано авторську дефініцію – *інформаційна безпека – це захищеність людини від шкоди або інших небажаних результатів для її гідності та вільного розвитку, що полягає у гарантованій можливості задоволення своїх інформаційних потреб, свободі інформації та приязному інформаційному середовищі*. Інформаційна безпека людини, водночас, є і станом, і процесом, оскільки виступає невід’ємною частиною життя, в якому людина постійно перебуває під дією конкретних інформаційних впливів. З огляду на вищезазначене, в цій статті взято до уваги історичні передумови захисту інформації, використання інформаційних впливів на людину в інтересах держави та інших суб’єктів, а також зародження інформаційних прав людини, зокрема, права на захист персональних даних та доступ до публічної інформації. Очевидно, цим переліком не вичерпується проблема, проте обмежений обсяг статті і цілі нашого дослідження обумовили саме такий вибір.

Історія захисту інформації.

Початок історії захисту інформації вчені пов’язують з появою можливості фіксації інформаційних повідомлень на твердих носіях, тобто з винаходом писемності, а першим видом інформації, що підлягала захисту, вважають державну таємницю. Практично одночасно з народженням писемності виникли перші методи захисту інформації, як шифрування і приховування. Один з найстаріших шифрованих текстів з Месопотамії (2000 років до н. е.) Являє собою глиняну табличку, що містить рецепт виготовлення глазури в гончарному виробництві, в якому ігнорувалися деякі голосні і приголосні і вживалися числа замість імен.

Історія охорони і захисту інформації на території сучасної України також сягає ще додержавних часів. Першим видом інформації, яку потрібно було охороняти, була військова інформація. Спочатку охорону такої інформації забезпечував князь, потім особа, яку він призначав особисто. Війна була на той час головним і загально визнаним способом ведення зовнішньої політики будь-якої держави, тому захист військової інформації був головним у політиці князів Олега, Ігоря, Святослава, Ярослава та княгині Ольги. Князі, йдучи в похід, намагалися приховати інформацію про кількість війська і напрям головного удару. Ворог не міг адекватно реагувати на небезпеку, а заздалегідь розпущені чутки, перебільшення і неправдива інформація ще більше призводили до паніки [1, с. 11]. Зазначимо, що в 988 році Володимир розпочав релігійну реформу, і тому ще один вид інформації про віросповідання теж підлягав спочатку охороні. Перші князі тримали своє віросповідання в секреті, зокрема Ольга, а сам Володимир не відразу наважився прийняти християнське віровчення попри неодноразові пропозиції Візантії. За Володимира та Ярослава особливого розмаху набуває зовнішньополітична, дипломатична діяльність держави, саме інформація про дипломатичні відносини підлягала охороні. Деякі науковці висловлюють припущення, що вже в період Київської Русі з’явилися державні службовці, які здійснювали захист окремих видів інформації. Можливо, це були представники молодшої дружини, а саме: отроки, боярські діти та пасинки.

В Литовсько-Польській державі, до складу якої увійшли українські землі, найважливішою так само визначалась військова інформація, інформація про особу князя (потім короля), і в Литовському статуті Великого князівства литовського (1588 р.) з’являється новий вид інформації, що охоронялася, – державна таємниця. В Речі

---

¹ Більш детально це питання нами викладено в статті “Информационная безопасность человека: доктринальные подходы к определению категории” [2].

Посполитій пошуком і знешкодженням шпигунів з метою захисту інформації займалися призначені королем відповідальні особи з його найближчого оточення.

В Російській імперії було встановлено кримінальну відповідальність за розголошення такого виду інформації як державна таємниця. Зокрема, у “Соборному Уложенні” (1649 р.) була стаття, що визначала смертну кару за такі дії [1, с. 27]. Водночас, централізованої системи охорони державної таємниці не існувало. Найбільш розвиненою була система захисту військової інформації. Її основними напрямками були створення і вдосконалення системи контррозвідувальних органів; організація комплексної системи захисту інформації, що містить військову таємницю; вдосконалення системи фельд’єгерського зв’язку; організація військової цензури.

Наступний період (приблизно з середини ХІХ ст.) пов’язують з появою технічних засобів обробки інформації та передачі повідомлень за допомогою електричних сигналів і електромагнітних полів (наприклад, телефон, телеграф, радіо). У зв’язку з цим виникли проблеми захисту від технічних каналів витоку. На початку ХІХ століття криптографія збагатилася чудовим винаходом – системою шифрування “дисковим шифром”, автором якого бувсекс-президент США Томас Джефферсон.

Суттєво вдосконалено систему охорони інформації та її нормативно-правове забезпечення було у ХХ сторіччі, чому суттєво посприяли дві світові війни.

Для забезпечення захисту інформації в процесі передачі по телефонними і телеграфними каналами зв’язку з’явилися способи та технічні засоби, що дозволяють шифрувати повідомлення в реальному часі. Також в цей період активно розвиваються технічні засоби розвідки, багаторазово збільшуючи можливості промислового та державного шпигунства. Величезні, дедалі зростаючі збитки підприємств і фірм сприяли науково-технічному прогресу в створенні нових та удосконаленні старих засобів і методів захисту інформації.

В той же час, правова регламентація охорони інформації недержавного і невійськового змісту має місце лише з другої половини ХХ сторіччя. Сучасний період свідчить про найбільш інтенсивний розвиток засобів захисту інформації починається у зв’язку з масовою інформатизацією суспільства.

Наприкінці 20 сторіччя математично було доведено, що забезпечити повну безпеку інформації в системах її обробки неможливо [3].

Історія використання інформаційних впливів на людину.

В різні періоди історичного розвитку людської цивілізації інтенсивність застосування інформаційного впливу, як і досконалість його організації, дуже різнилися. Тому з метою дослідження цієї діяльності з точки зору її історичного розвитку, виявлення основних чинників, які так чи інакше впливали на цей розвиток, науковці умовно поділяють історію інформаційного протиборства на три основні періоди.

Перший період інформаційного протиборства охоплює античні часи, епоху Середньовіччя та частину Нового часу до ХVІІІ ст. включно. Перші письмові згадки про інформаційний вплив на суспільство у Стародавньому Китаї. Одним з найдавніших історичних джерел, де йдеться про застосування прийомів інформаційного протиборства, можна вважати Трактат про мистецтво війни китайського полководця Сунь-Цзи (VI ст. до н. е.) [4]. У ньому наводиться опис і яскраві приклади застосування прийомів і методів психологічного впливу, які давали змогу досягати перемоги без битв або з мінімальними втратами. Важливе місце, зокрема, відводиться дезінформуванню противника, психологічній обробці власного населення і війська з метою досягнення єдності в суспільстві напередодні і під час війни, здійснення інформаційних диверсій для розладнання військових союзів ворожої держави з іншими державами тощо.

Подальший розвиток воєнного мистецтва незмінно супроводжувався удосконалюванням форм інформаційно-психологічного впливу. Так, тривалий час у війнах Стародавнього Китаю застосовувався такий самостійний прийом інформаційно-психологічного впливу, як проголошення справедливою війни зі свого боку і несправедливою – з боку супротивника. Як бачимо, цей спосіб не втратив актуальності й досі активно використовується в сучасних умовах.

На період греко-перських воєн припадають згадки про спроби використання театру, поезії, образотворчого мистецтва з метою політичної пропаганди, а також протидії цьому з боку політичних опонентів. Новий етап розвитку практики пропаганди мав місце в античному Римі [5, с. 54] Зокрема, з’являються такі жанри, як написання тенденційних біографій з метою уславлення певних аристократичних родів, мемуарний та епістолярний жанри, стають популярними різноманітні легендарні версії з історії Риму та походження римського народу. В часи імперії характерним моментом римської пропаганди, піднятої до рангу державної політики, стало освячення і обожнення особи імператора. Спеціального розгляду в аспекті порушеної проблеми заслуговує психологічне та ідейно-пропагандистське забезпечення церквою різних воєнних акцій, таких, як, наприклад, збройна відсіч поганським навалам гунів, аварів, вандалів, відвоювання християнських святинь під час хрестових походів, міжконфесійна боротьба та боротьба з ересями. Не менш активно використовували релігійний аспект мусульманські завойовники.

До XIII ст. належить один з перших історичних прикладів масштабного застосування дезінформації у воєнних цілях. Пов’язаний цей приклад із вторгненням монголів до Угорщини у 1241 р. Розбивши угорців та їхніх союзників на річці Шайо, монголи серед захоплених трофеїв знайшли королівську печатку. За наказом Батия грамотні полонені від імені короля Бели написали угорською мовою указ про припинення опору, копії якого, скріплені королівською печаткою, було розіслано в різні кінці ще не завойованої країни [там само, с. 56]

Винайдення Й. Гутенбергом друкарського верстату кардинально змінило можливості поширення інформації, прискоривши швидкість тиражування та здешевивши виготовлення книг. У XVI ст. в окремих країнах Європи з’являється інформаційне публічне видання – газета, яка спочатку була рукописною, а з часом – друкованою. З цим фактом пов’язують необмежені можливості, причому не лише у військовій, а практично в усіх сферах суспільної діяльності (політичній, економічній, культурній тощо). Перший випадок використання друкованих, а не рукописних листівок, відноситься до більш раннього періоду – війни Нідерландів за незалежність від Іспанії в XVI ст. На території Фрісландії було надруковано кілька тисяч примірників звернення до населення, яке стало важливим елементом консолідуючої пропаганди в 1567 р. у війні проти військ герцога Альби та звільнення фламандців від іспанського панування [там само, с. 60]

У Запорізькій Січі та державі Богдана Хмельницького вироблені були своєрідні форми захисту військово-політичної інформації. Хмельницький широко використовував дезінформацію. В спогадах польських урядовців та військових часто зустрічається рядки на кшталт “одне думає, про інше пише”, “наміри його жодним чином не можна зрозуміти”. Хмельницький зазначав у жовтні 1648 р.: “А військова справа така: коли мисль буде йти на війну, щоб тої мислі ніхто не відав і недруг би не остерігався” [1, с. 14].

Другий період інформаційного протиборства починається з середини XVIII ст. і закінчується Другою світовою війною включно. Найбільш яскравою є діяльність пропагандистського апарату Наполеона Бонапарта і нацистського Третього Рейху.

Ставши імператором, Наполеон активно використовує можливості поліцейського відомства у справі ідеологічно-психологічного впливу на населення і контролю за ним для збереження власної диктатури. Він був також одним із перших можновладців Європи, хто по-справжньому оцінив роль преси у формуванні громадської думки. Широковідомим є його висловлювання: “Чотири газети зможуть заподіяти ворогові більше шкоди, ніж стотисячна армія”. Усвідомлюючи повною мірою силу впливу преси на формування громадської думки, Наполеон диференційовано підходив до діяльності органів друку усередині країни та за кордоном. У Франції він вилучив зі сфери обговорення газет усю внутрішню та зовнішню політику і скоротив кількість газет з 73 до 13. А у кожній окупованій країні він засновував офіційний друкований орган: “Газетт де Мадрид”, “Газетт де Берлін”, “Журналь дю Капітоль” тощо. При поданні матеріалів на сторінках наполеонівської преси набули широкого поширення методи замовчування і дезінформації [5, с. 62].

На зламі XIX-XX ст. виникає суто науковий інтерес до феноменів впливу на людську свідомість, зокрема на свідомість мас. У 1879 р. у Лейпцигу за ініціативою відомого вченого В. Вундта відкривається перша психологічна лабораторія. П’ятнадцять років по тому у Франції виходить знаменита “Psychologie des foules” (Психологія натовпу) Г. Лебона, який одним із перших заявив про прихід “ери натовпу”.

Характерною рисою інформаційно-пропагандистської діяльності в європейських країнах періоду Першої і Другої світових воєн стало те, що вона набула централізованого характеру, для чого були створені спеціальні органи і установи, які утримувалися коштом урядових бюджетів. Війна велася не лише зброєю, здатною фізично уражати супротивників та їх матеріальну базу, а й такою, що ранила душі, руйнувала боездатність ворожих військ ще до вступу в бій.

Так, в часи Другої світової війни, в Англії існувало Міністерство інформації та Департамент пропаганди на супротивника, у Франції – служба військової пропаганди зосереджувалася при 11-му відділі Генерального штабу, а також “Будинок преси” та неофіційна організація “Альянс Франсе”. Хоча США приєдналися до бойових дій на завершальному етапі війни, проте пропагандистську роботу на її потреби здійснювали з широким розмахом. При штабі американської експедиційної армії в Європі функціонувала “Психологічна підсекція”, яка, поряд з проведенням широкомасштабних операцій з розповсюдження листівок, займалась і розробленням соціально-психологічної методики вивчення моралі противника, а в США діяв спеціальний орган пропаганди – Комітет громадської інформації, який мав поділ на секції: новин, іншомовних газет, громадської освіти, кінофільмів, відносин з промисловцями, реклами і карикатур.

Пропагандистські машини СРСР і нацистського Третього Рейху не лише масово творили нові методи пропаганди, але й використовували населення своїх країн як своєрідні полігони, на яких проходили випробування нові зразки інформаційної зброї.

Ефективність радянської пропаганди було продемонстровано ще в ході громадянської війни. Вже у грудні 1917 р. при Народному Комісаріаті іноземних справ було створено відділ міжнародної революційної пропаганди, а при видавництві ВЦВК – військовий відділ друку літератури іноземними мовами. Комуністична партія пропаганду за значенням ставила на один рівень з організацією бойових дій.

Найбільшого успіху у справах організації політичної пропаганди, безумовно, досягли комісари-пропагандисти Червоної Армії. Маніпулюючи емоціями та свідомістю населення, вони вирішували питання комплектування збройних сил, управління економікою, формування нової структури адміністрації. Ідеологія класових інтересів отримала значну підтримку завдяки ефективному впливу її постулатів на широкі прошарки населення. “Шляхом пропаганди й агітації ми відібрали у Антанти її війська” – цю фразу приписують Леніну [5, с. 64].

Після того як було придушено контрреволюцію, апарат радянської пропаганди та агітації ефективно використовується для впливу на радянське населення, щоби перетворити останнього в покірну безлику масу безликих. Для цього терміново створюється нова міфологія з новими “героями”, “титанами”, “гігантами” і епічними картинами боротьби як на традиційному, так і на трудовому фронті. Схожі методи використовували міфотворці і вожді мас Третього Рейху. Незначна різниця полягала, напевне, лише в їх більшій відвертості та відкритому визнанні шляхів, якими вони діяли. Наприклад, з’їзд націонал-соціалістичної партії в Нюрнберзі в 1936 р. прикрашав плакат “Пропаганда допомогла нам прийти до влади. Пропаганда допоможе нам завоювати увесь світ”. Процес централізації контролю над пропагандою призвів спочатку до створення міністерства пропаганди, а пізніше міністерства громадської освіти і пропаганди. Характерною рисою фашистської пропагандистської діяльності було ґрунтовне використання наукових розробок у цій сфері. Настільними книгами рейхсміністра пропаганди Геббельса були “Психологія натовпу” та роботи Е. Бернейса. Активно використовувалися напрацювання з психології підсвідомого. Відповідаючи на питання, чому Гітлер не робить значного враження на іноземців, К. Юнг зазначав: “... для будь-якого німця Гітлер є дзеркалом його підсвідомого, у якому не для німця, звичайно, нічого не відображається. Він рупор, настільки посилюючий неясний шепіт німецької душі, що його може почути вухо його підсвідомого”. Розроблені німецькими пропагандистами прийоми впливу на маси, до сьогодні використовуються в політтехнологіях. Це передусім театралізовані партійні з’їзди, масові зустрічі на стадіонах, радіотрансляції виступів вождів на масові аудиторії тощо. Але основною характеристикою фашистської інформаційної політики, безумовно, є інформаційний монополізм.

На сучасному етапі наука має в розпорядженні такі теоретичні надбання, на базі яких здійснюється технологізація інформаційної боротьби, тобто відповідні державні і недержавні структури, що причетні до такої діяльності, здійснюють розробку і апробацію нових інформаційних технологій, прийомів, методів здійснення психологічного впливу, технічних засобів необхідних для такої діяльності. Подібні зрушення не могли не відбитися на зростанні ефективності застосування інформаційних технологій, яке може призводити до кардинальних змін в суспільній, економічній, політичній та іншій сферах окремої країни, або ж у світовому масштабі.

З кінця 1940 до середини 1980-х рр., в епоху так званої холодної війни, протистояння двох супердержав СРСР і США, спричинило подальше вдосконалення форм і методів пропаганди та психологічної війни.

У 1970-х рр. остання інформаційна революція, пов’язана з винаходом комп’ютера, висунула на перший план нову галузь – інформаційну індустрію, яка пов’язана зі створенням технічних засобів, методів, технологій для нових знань. Найважливішими складовими інформаційної індустрії стають усі види інформаційних технологій, особливо телекомунікації. Стрімке зростання обсягів інформації й об’єктивна зміна умов психологічної діяльності людини в сучасному світі призвели до перерозподілу

питомої ваги даних про оточуючий світ, що надходять до індивіда за допомогою генетичних каналів і в результаті безпосереднього сприйняття дійсності, на користь даних, що отримуються ним із засобів масової інформації.

Сучасні можливості електронних ЗМІ, космічних систем передачі інформації, поліграфії, розмножувальної й іншої техніки в поєднанні з науковою та публіцистичною літературою і періодикою дозволяють ефективно впливати на розум, свідомість і психіку мільйонів людей. Інформація і пропаганда стали сьогодні настільки могутніми, що здатні впливати на появу, перебіг і кінцевий результат політичних подій, торкаючись глобальних проблем миру і війни.

Становлення інформаційних прав людини.

На теренах континентальної Європи намагання виділити об'єкт правової охорони, який би відображав суспільну потребу в захисті “автономії” особи, призвів до формулювання теорії “прав особистості”, тобто невідчужуваних природних прав, пов'язаних із людиною як біосоціальною істотою. [6, с. 125]. Водночас, прекурсором сучасного права на захист персональних даних стало поняття “privacy”, сформульоване в 1890 р. американськими юристами С. Уорреном і Л. Брандейсом, які визначили його як “the right to be alone”. Першим прецедентом, створеним на основі наукових розробок “права бути залишеним у спокої”, стало рішення Верховного Суду штату Джорджія у справі “Павесіч vs. Нью Ігленд Лайф Іншуранс Ко.” (1905 р.). Задовольняючи позов чоловіка, зображеного без його згоди в рекламному оголошенні, суд визначив об'єкт і мету правового захисту таким чином: “Той, хто бажає жити життям відносного усамітнення, має право обрати час, місце та способи, у які він буде піддавати себе громадському спостереженню” [7, с. 65]. А у справі “Griswold vs. Connecticut” суддя Верховного суду США Дуглас вивів “право на приватність” з перших п'яти поправок до Конституції США, визнавши, що ці поправки “охороняють різні аспекти недоторканності приватного життя”, зазначивши: “правом на недоторканність приватного життя старше ніж Білль про права” [8].

Усвідомлення зміни ролі інформації у суспільстві відбувалось поступово і нерівномірно в географічній перспективі. У 1946 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила одну зі своїх найперших резолюцій, де зазначено: “Свобода інформації є фундаментальним правом людини і ...критерієм для всіх свобод, яким присвячено Організацію Об'єднаних Націй” [9, с. 8]. Проте, вперше на міжнародному рівні право на інформацію було задекларовано в ст. 19 Загальної декларації прав людини. Так, Загальна Декларація прав людини визначила свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї складовою права кожної людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Аналогічне закріплення право на інформацію одержало також в інших міжнародно-правових документах, Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (п. 1 ст. 10), Міжнародному Пакті про громадянські і політичні права 1966 року (п. 2 ст. 19) та ін. На основі цього можна зробити висновок, що права на свободу інформації, свободу думки і слова належать до так званих прав “першого покоління” – громадянських і політичних прав, які від початку вважалися і вважаються невід'ємною частиною людської особистості [10, с. 94]. Оскільки, процесу розвитку ідеї прав людини властиві як кількісні, так і якісні зміни, то, безперечно, варто погодитись з думкою, що розширює колективні права людини (третє покоління) піднесення та поглиблення права на інформаційний простір світу, на надання різноманітних послуг, що ґрунтуються на інтелектуальних інформаційних технологіях (зокрема на новітніх технологіях досліджень) і технологіях зв'язку (глобальна мережа Інтернет), забезпечення інформаційних відносин усередині країни і за кордоном. До розвитку

сучасних кібернетичних систем під простором поширення інформації розуміли атмосферу, стратосферу, космос, водні акваторії океанів і морів. Зараз розуміння інформаційного простору включає додатково кібернетичні та віртуальні системи [11].

Умови становлення інформаційного суспільства перетворили інформацію на національне багатство і одночасно кинули новий і небезпечний виклик людині, суспільству і державі. Причини спеціального відокремлення поняття “персональні дані” із загальної маси різноманітних даних пов’язані з тим, що вони є одним з найбільш важливих, делікатних та вразливих атрибутів недоторканості приватного життя людини, що потребує захисту за допомогою юридичних та організаційних заходів [12, с. 100].

Починаючи з кінця 60-х років ХХ століття на теренах Європи у багатьох країнах почали розроблятися національні закони стосовно регулювання питання автоматизованої обробки та захисту персональних даних.

В Україні формування правових основ та системи захисту персональних даних на підставі приписів міжнародно-правових стандартів почалося у 1996 році [13] та продовжується до нашого часу [14].

В. Брижко виокремлює три основні причини для руху в напрямі удосконалення нормативно-правового упорядкування відносин у сфері захисту персональних даних, із яких виходять європейські та інші країни: усунення передумов та порушень прав людини на її персональні дані; розвиток е-комерції (е-бізнесу, е-торгівлі); гармонізація національних законодавств відповідно до приписів континентального права та норм європейських правових стандартів [15, с. 31-32].

Поруч із захистом персональних даних на базі свободи інформації, принципу гласності, свободи слова та друку в другій половині ХХ ст. як окреме суб’єктивне право виокремлюється *право на доступ до інформації*. Історія цього права корінням сягає ще 1766 року, коли в Швеції було закріплено “права знати” у Декларації прав людини і громадянина 1789 року [16]. Закон був суттєво послаблений після перевороту Густава III у 1772 році, тим не менше, закладені ним принципи стали основою для принципів, закладених у ХХ столітті. А рівень Швеції за ВВП і соціальними стандартами, а також культура підзвітності й прозорості є найкращим доказом важливості забезпечення права на доступ до інформації й, зокрема, доступу до публічної інформації. Проте, ідея конституційного закріплення права на доступ до інформації була відроджена лише в другій половині ХХ ст. Проголошення “права знати” у країнах Європи та Сполучених Штатах Америки – це наслідок становлення громадянського суспільства та демократичних перетворень, що відбувались у цих країнах протягом останніх трьох століть, а в країнах, які розвиваються, – це умова утвердження громадянського суспільства.

На межі ХХ і ХХІ століть інформаційні ресурси стали визначальним фактором розвитку і більшість країн констатували початок нової епохи – інформаційного суспільства. У 2000 році прийнята Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, у якій було закріплено, що “всі люди повсюдно, без винятку повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства. Стійкість глобального інформаційного суспільства ґрунтується на стимулюючих розвиток людини демократичних цінностях, таких як, вільний обмін інформацією та знаннями, повага до особливостей інших людей” [17]. У той же час в інформаційному суспільстві руйнується традиційна ієрархічна система цінностей. Кардинально змінюється і трактування понять “людина” і її “особистість”. Організаційним принципом культурного життя людини стає принцип трансформації. Свобода особистості стає гарантом її безпеки [18].

Таким чином, проблема прав людини вийшла далеко за межі окремої держави, а обсяг прав і свобод людини в сучасному суспільстві визначається не лише особливостями певного співтовариства людей – національної держави, а й розвитком людської цивілізації в цілому. В науковій думці відсутній однозначний підхід до визначення інформаційних прав людини. П.М. Сухорольський у дослідженні підкреслює, що, наприклад, в англomовних джерелах виділяються так звані цифрові права людини (digital rights), під якими розуміють сукупність загальноновизнаних та інших прав людини у контексті поширення нових цифрових технологій, зокрема Інтернету [19, с. 21].

Розробка “Декларації прав людини і правових норм в інформаційному суспільстві” [20] стала першою спробою визначення міжнародно-правових рамок в цій сфері. Декларація була розроблена Комітетом експертів Ради Європи з інформаційного суспільства. Значну увагу на форумі було присвячено розробці норм відповідальної поведінки в інформаційному суспільстві. Учасники Міжнародного форуму “Права людини в інформаційному суспільстві: відповідальна поведінка головних дійових осіб”, ініційованого Радою Європи, закликали уряди захищати всі права людини, які стосуються інформаційного суспільства, від свободи слова до приватності і копірайту, не забуваючи про завдання подолання інформаційної нерівності і про належне управління. На їхню думку, “цілковита повага свободи слова та інформації державними та недержавними інститутами є необхідною передумовою побудови вільного інформаційного суспільства для всіх, а інформаційно-комунікаційні технології не повинні використовуватися для обмеження цієї фундаментальної свободи” [21].

Висновки.

Інститут інформаційної безпеки людини в Україні і світі є наймолодшим, порівняно з інформаційною безпекою держави чи суспільства. Протягом багатьох тисячоліть інформаційна безпека розглядалась, насамперед, з перспективи інтересів держави. Згодом інтенсифікація процесів інформатизації в усіх сферах, а особливо, зростання значення технічного захисту інформації зумовило становлення правового забезпечення захисту інформації як невід’ємної складової безпеки підприємств, установ та організацій, а також окремих галузей господарства. На межі тисячоліть гостро постало питання про міжнародну інформаційну безпеку, а також кібербезпеку у складі інформаційної безпеки. Тим не менш, на кожному з цих етапів інформаційна безпека людини залишалась вторинною.

Використана література

1. Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : навч. посіб. / [Тоцький А.Б., Тимошенко О.І., Гуз А.М. та ін.]. – К : Європ. ун-т, 2006. – 232 с.
2. Золотар О. Информационная безопасность человека : доктринальные подходы к определению категории. SCI-ARTICLE.RU : науч. период. электрон. журн. – 2017. – № 52. URL : <http://sci-article.ru/stat.php?i=1513689444>
3. Хронологія розвитку засобів і методів захисту інформації. URL : <http://kspu.kr.ua/index.php>
4. Сунь-цзи. Мистецтво війни. – К. : Арій, 2014. – 128 с.
5. Соціально-правові основи інформаційної безпеки / [Петрик В.М., Кузьменко А.М., Остроухов В.В. та ін.] : навч. посіб. : за ред. В.В.Остроухова. – К. : Росава, 2007. – 496 с.
6. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права : монография. – М.: Статут, 2001. – 353 с.
7. Рішення Верховного Суду штату Джорджія у справі “Павесіч vs. Нью Ігланд Лайф Іншуранс Ко.” від 1905 р. (цит. за Information privacy law: Textbook / D.J. Solove, M. Rotenberg. New York: Aspen Publishers, 2003. – 795 р.).

8. U.S. Supreme Court GRISWOLD vs. CONNECTICUT, 381 U.S. 479 (1965). URL: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/381/479/case.html>
9. Свобода інформації : навч. посіб. – К. : Тютюкін, 2010. – 128 с.
10. Кормич Б.А. Інформаційне право : підр. – Х. : БУРУН і К., 2011. – 334 с.
11. Шапиро В.С. Права и свободы человека в отрасли информационного права : мат. международной научно-практической конференции [“Права человека : история, теория, практика”], (г. Курск, 9-10 декабря 2010 года). – Курск : ЮЗГУ, 2010.
12. Мельник К.С. Іноземний та вітчизняний досвід становлення інституту захисту персональних даних // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2013. – № 2 (12). – С. 97-103.
13. Защита персональных данных / А. Баранов, В. Брыжко, Ю. Базанов. – К. : Національне агентство по інформатизації при Президентові України, ВАТ КП ОТІ, 1998. – 128 с.;
- Права человека и защита персональных данных / А. Баранов, В. Брыжко, Ю. Базанов. – Харьков : Фолио, 2000. – 280 с.
14. Становлення і розвиток правових основ та системи захисту персональних даних в Україні : монографія / [В.Г. Пилипчук, В.М. Брижка, О.А. Баранов, К.С. Мельник] ; за ред. В.М. Брижка, В.Г. Пилипчука. – К. : ТОВ “Видавничий дім “АртЕк”, 2017. – 226 с.
15. Брижка В.М. Захист персональних даних : реалії та практика сучасності // Інформація і право. – № 3 (9)/2013. – С. 31-49.
16. Історія становлення інституту доступу до інформації у світі та міжнародні стандарти / Доступ до публічної інформації: від А до Я. URL : <https://courses.prometheus.org.ua>
17. Окинавская хартия глобального информационного общества : рекомендации стран “восьмерки“ о принципах и направлениях развития информационного общества. Окинава, 22 июля 2000 г. / Дипломатический вестник. – 2000. – № 8. – С. 51-56.
18. Мищериков А.А. Безопасность и свобода личности в информационном обществе : анализ проблемы. Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 1. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/bezopasnost-i-svoboda-lichnosti-vinformatsionnom-obschestve-analiz-problemy>
19. Сухорольський П. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства / Український часопис міжнародного права. – 2013. – №1. – С. 21.
20. Declaration on Human Rights and the Rule of Law in the Information Society. 2005, May 13. URL: https://coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805da1a0
21. Адылханов А.А., Казезов А.Н. Права человека в киберпространстве. Актуальные вопросы юридических наук : мат. II междунар. науч. конф., (г. Челябинск, февраль 2015 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2015. URL: moluch.ru/authors/10704

~~~~~ * * * ~~~~~